38 *oblehčujem a ponižujem takově* zmírňujeme a snižujeme takto – 46 *na svědomí* na svědectví – 47 *dne svatého Vavřince:* 10. srpna

49: K relaci pana Václava z Valečova, podkomořího atd.; relací se rozumí úřední sdělení o rozhodnutí panovníkově, na základě relace vystavovala kancelář listinu

MĚSTSKÉ PRÁVO

Mezi změnami, jež přivodilo ve struktuře českého státu husitské revoluční hnutí, patří k nejvýznamnějším i povznesení hospodářské síly a politické moci měst. Značná část měst se zbavila převahy německého živlu, který měl až do husitské doby tak značnou úlohu v jejich správě i hospodářství, a výsledkem této vnitřní proměny bylo i rychlé pronikání češtiny do městských knih. Mizí z nich zápisy německé a dosti výrazně ustupují i latinské, zatím co se rychle množí zápisy české, psané výstižným jazykem a nalézající i vhodnou právní terminologii. V různých městech se objevují buď nová česká sepsání městského práva, nebo překlady dřívějších sbírek do češtiny. Úřední korespondence orgánů městské správy je vedena česky a dokonce i listiny a privilegia, adresovaná měšťanům z panovnické kanceláře nebo od jiných institucí a osob, přizpůsobují se českému rázu měst a jsou sestavovány česky, jak jsme toho ukázku viděli již v privilegiu krále Jiřího pro město Slaný. K politickému významu a hospodářskému rozmachu českých měst přistoupilo i národnostní sebevědomí jejich obyvatel.

PRÁVA SOBĚSLAVSKÁ A STAROPRAŽSKÁ

Pod názvem Soběslavská práva je v literatuře znám obsáhlý soubor právních pravidel Starého Města pražského. Skutečný název, zapsaný v rukopisech, zní *Kusové z listů a z práv Velikého Města pražského.* Soubor se skládá ze dvou částí. První z nich jsou vlastní *Soběslavská práva,* domnělá privilegia knížete Soběslava II., udělená Starému Městu pražskému; druhá, tzv. *Staropražská práva,* obsahuje městské právo staroměstské, v němž jsou zachyceny skutečné předpisy právní, platné na Starém Městě.

Celek této pozoruhodné sbírky, zachované v četných rukopisech, vznikl kolem roku 1440, patrně dílem bývalého písaře staroměstského Mikuláše z Humpolce, který pak třikrát svou sbírku přepracoval a přizpůsobil politickým potřebám doby, takže lze rozeznat její čtyři redakce. Z nich nejrozšířenější a nejdůležitější je redakce třetí, vzniklá po roce 1455, která se stala oficiální sbírkou právních předpisů Starého Města pražského.

Politická tendence díla směřuje k povznesení moci i výsadního postavení Starého Města pražského v Českém království. Tomu účelu slouží i podvržená první část, Soběslavská práva, která se snaží předstíráním starého původu prokazovat starobylost a oprávněnost nároků, které prý přísluší Praze, zvláště v době bezkráloví, kdy panovnickou moc má vykonávat purkmistr Starého Města pražského. Je v tom i reminiscence na pravomoc Prahy v některých obdobích husitské revoluce. Sbírka je silně zabarvena také národnostně: hájí výlučné oprávnění Čechů zastávat úřady a vylučuje z nich Němce nebo je omezuje v jejich právech; v tom navazuje na tradici Dalimilovy kroniky o Soběslavovi II., nepřátelském Němcům.

Za času kniežete Soběslava pražského a vyšehradského a vévody českého stalo se jest pobitie na huoře nad Botiečem, jenž slóve U svatého Jana na bojišti. Tu jest Soběslav porazil svého bratra mlazšieho i jal jeho a dal jej do Věčieho Města pražského do vězenie do dvora svého, jenž slóve nynie U svaté Barbory; a to proto, že Němce cizozemce v městě Pražském jest rozplodil i na zemi a z nich úředníky zdělal. Tehdy páni korúhevní zemščí smluvivše je vyřknutie mezi nimi učinili pod takovú úmluvú:

1.

Aby ižádný Němec cizozemec v Pražském městě ani v Českém kniežectví žádným úředníkem nebyl učiněn pod uřezáním nosu, a to ani v duchovniem, ani v světském řádu, ale aby za hosti držáni byli.

2. Svolenie kniežat, pánóv i měst

Stalo se jest svolenie mezi těma bratroma i ode všech pánóv zemských, od měst, ot popravcí i ode všech zeman: když by dědice v Čechách nebylo kniežectví, tehdy purgmistr pražský z Větčieho Města má zemi spravovati v té sirobě, doniž nebude knieže voleno, a všecka města jiná mají k němu hleděti, kteráž kniežectví příslušejí; a purgmistr v té chvíli má na rathúze tráviti na groš obecní a má jmieti v radě své sudí zemského a purgrabí pražského a úředníci všichni mají k němu hleděti a u plně jeho poslúchati jako vládaře mocného.

3. O svobodách a právích

Tíž páni vyřkli, aby Město pražské Většie ku podkomořiemu o nižádné věci nehleděli ani slušeli ani pod kterého jiného úředníka, ale aby k samému kniežeti hleděli a ve všech svobodách a práviech jakožto svobodní páni seděli, kromě berní zemských a meze bráněnie, když by potřebie bylo, jakožto i jiní zemané mají učiniti.

4. O volení kniežete českého

Když by knieže k zemi mělo voleno býti, tehdy purgmistr pražský má obeslati pány, města i všechny úředníky duchovnie i světské i všechny zemany, kteříž k zemi příslušejí, ke dni určenému do Prahy. Tehdy ot toho dne po třech dnech mají sobě knieže voliti. Pakli by se o to dělili a smluviti se nemohli, tehda komuž konšelé praščí s svú obcí přistúpie a přivolé, ten má hlas mieti.

5. O potvrzení práv

Když by knieže do země přijelo do města Pražského, prvé, než se
35 v zemi uvieže, má přísahu učiniti, aby pány, města i všechny zemany při jich práviech a svobodách ostavil.

6. O křivdě

Když by knieže české dalo na svú zemi sáhnúti bezprávně lúpežem, násilím anebo kterúž koli hanbú, tehdy páni, města a zemané mají k Praž-
40 skému městu přistúpiti a sebe brániti té křivdě, kteráž by se jim dála; a v tom času nemají ke kniežeti hleděti ani jemu kterých daní dávati, doniž té přísahy nezdrží, kterúž jest učinil chtě se v zemi uvázati.

Zachovávaní kniežat

Item těchto svolení, kteréž jsú páni vyřkli, i všech artikulóv ot kniežat
45 svolených, totížto ot kněze Soběslava, od Jaroslava, od Břecislava, od Domaslava, ot Boleslava, ot Václava, ot Vratislava, ot Nadslava i ote všech kniežat českých, tyto věci i artikuli i všechny svobody a práva jsú zachována až do krále Václava, kterýž jest zabit v Olomúci.

1 *kniežete Soběslava:* Soběslav II. (vládl 1173-1179), tzv. selský kníže; jeho charakteristika tu podána falešně; vznik naší památky třeba správně klást až asi doprostřed druhé čtvrtiny 15. století – 2 *pobitie* boj, bitva; *na huoře nad Botiečem* na návrší nad Botičem; *U svatého Jana na bojišti:* jde o bitvu svedenou 27. 1. 1179 mezi vypuzeným Soběslavem a jeho příbuznými Bedřichem a Konrádem Otou; v bitvě byl Soběslav poražen; na místě bitvy byl postaven kostel sv. Jana – 3 *mlazšieho* mladšího; mladším bratrem se míní Bedřich, ale celé líčení odporuje historické skutečnosti; *jal* zajal – 4 *do Věčieho Města* do Starého Města – 5 *U svaté Barbory:* snad se míní budovy u kostela svaté Barbory při pozdějším anežském klášteře na Františku – 6 *jest rozplodil* rozmnožil, rozšířil; *na zemi* na venkově; *zdělal* udělal, nadělal; *páni korúhevní:* členové panského stavu, kteří měli svou korouhev – 7 *smluvivše je* smířivše je; *vyřknutie* rozhodčí výrok, rozhodnutí; *pod takovú úmluvú* s takovouto úmluvou, s takovýmto ujednáním

9 *pod uřezáním nosu* pod trestem uřezání nosu – 10 *aby za hosti držáni byli* aby byli považováni za hosty, za cizince (tj. aby neměli práva plynoucí z příslušnosti k českému státu)

11 *svolenie* úmluva, dohoda – 12 *mezi těma bratroma* (duál) mezi těmi bratry – 13 *od měst:* zařazení měst hned za panský stav je důsledně zachováno v celé památce a je vyjádřením toho, jak velký význam autor podvrhu městům přikládal; *ot popravcí:* popravci byli úředníci, kterým příslušela pořádková i soudní, zvl. trestní pravomoc; *ode všech zeman:* od nižší šlechty – 15 *doniž nebude knieže voleno* dokud nebude zvolen kníže – 16 *k němu hleděti* říditi se jím, býti ho poslušna; *v té chvíli* v tu dobu – 16-17 *na rathúze tráviti na groš obecní* na radnici žíti, živiti se na obecní útraty – 19 *vládaře mocného* vladaře, který má oprávnění k výkonu vládní moci

21 *vyřkli* nalezli, rozhodli – 21-22 *aby ku podkomořiemu o nižádné věci nehleděli ani slušeli* aby nebyli, nemusili být poslušni v ničem podkomořího (tj. úředníka, který dozíral na královská města) ani aby nepříslušeli pod jeho pravomoc – 24 *aby seděli* aby přebývali, zůstávali, žili; *kromě meze bráněnie* kromě obrany hranic

30 *pakli by se o to dělili* kdyby se v tom rozcházeli, neshodovali – 31 *komuž konšelé prašči... přistúpie a přivolé* ke komu se pražští konšelé připojí a s kým projeví souhlas – 32 *ten má hlas mieti* ten má býti zvolen

34 *prvé, než se v zemi uvieže* dříve než převezme vládu nad zemí – 36 *aby ostavil* aby ponechal, zachoval

38 *na svú zemi sáhnúti* násilně se dotknouti své země, spáchati násilí proti své zemi; *lúpežem* loupeží – 40 *k Pražskému městu přistúpiti* vstoupiti ve spojenectví s městem pražským – 42 *nezdrží* nedodrží

44 *item* (lat.) rovněž, dále; *artikulóv ot kniežat svolených* článků, k nimž dala souhlas knížata – 45 *ot kněze* od knížete – 45-46 *ot kněze Soběslava...*: uvedena jména historických Přemyslovců i některá v našich dějinách nedoložená (Jaroslav, Domaslav, Nadslav). Také chronologie je v některých případech mylná (Boleslav) – 48 *až do krále Václava:* do Václava III., posledního přemyslovce († 1306)

STAROPRAŽSKÁ PRÁVA

Léta ot narozenie syna božieho po tisíci po třech stech desátého léta února měsiece ten úterý před svatým Blažejem těmito dary jest Město Staré pražské obdarováno ot krále Jana, krále českého a krále polského a hrabie lucemburského, ot otce dobré paměti krále Karla, ciesaře římského
5 a krále českého.

Tyto jsú svobody a práva, jimiž jest město Pražské vysazeno a obdarováno ot kniežat.

1. Item o konšelském ustavení

Nižádný Němec cizozemec, kterýž by česky neuměl, nemá purgmistrem
10 býti.

2. Purgmistr má samomu králi...

Když konšelé dosedie svého roku, tehdy purgmistr nemá dáti pečeti žádnému než Královĕ milosti v jeho ruku.

3. O konšelích

15 Item má býti dvanácte konšelóv Čechóv a šest, ješto by německy uměli.

4. O přísaze

Nemají konšelé nikdiež jinde přísahy bráti než před Královú milostí ot jeho rady.

20 5. O dvořáciech

Nemá býti ižádný dvořák konšelem ani ten, ktož ležáky chová.

6.

Ižádný cizoložník nemá býti konšelem ani rychtářem ani úředníkem ižádným.

7. Králi u poselstvie

25 Nemají konšelé králi u poselstvie jezditi bez obecních přísežných, než kteříž by byli vydáni anebo voleni.

8.

Nemá býti konšelem nižádný ten, ktož na šantroky dává anebo na lichvy.

9. Listy na zmatky

30 Nemá býti konšelem, ktož listy na zmatky anebo pro póhony kupuje.

10.

Když král chce konšely saditi, tehdy každý z starých konšelóv má tři napsané dáti a z těch napsaných osmnáct má přísahu vzieti.

11. Ktož za penieze přisahá

Nemá býti konšelem, ktož lidem za penieze přisahá a jsa vinen, a také
35 za vraždu když přisahá jsa vinen.

12. Sáhla na konšely

Když by obec na konšely sáhla s svú mocí, tehdy ti konšelé nemají viece súditi ani do rady choditi, leč to na Královu milost vznesú.

13. Nemá konšelem...

40 Nemá ižádný prvé konšelem učiněn býti než ten, kterýž by prvé v obci tři léta měl přísahu a maje právo městcké.

14. Konšel z města

Ižádný konšel nemá z rady jíti ani z města jeti bez odpuštěnie purgmistrova; pakli by proti tomu učinil, tehdy má jej purgmister pod přísahú obeslati, a když by vždy nepřišel, tehdy nemá do rady jíti, leč by purgmistra i konšelóv otprosil; pakli by jej purgmistr obeslal po druhé pod přísahú všech konšelóv přikázaním a on by vždy nepřišel, tehdy má všem pánóm oběd dáti za tu pokutu; pakli by toho všeho neučinil, že by obědu nedal ani jich otprosil, tehdy má jej třetie obeslati, a nepříde-li po třetiem obeslání a tomu všemu prvniemu dosti neučiní, tehdy viece nemá do rady choditi, dokud ta rada sedí.

15. Ktož s městem netrpí

Item nemá býti konšelem žádný než měštěnín ten, kterýž ze všeho svého zbožie s městem trpí, kteréž má na zemi i v městě, ponóckami i se všemi poplatky.

16. Nemá s pečetí...

Item purgmistr nemá jíti ani jeti z města s pečetí, než jinému dáti aneb poručiti, aby obec nebyla meškána skrze něj.

17. Výše padesáti

Item nemá ižádný konšelem býti ten, kterýž výše padesáti kop nemá očitého zbožie.

18. Hudec, pištec

Item žádný hudec ani pištec ani lazebník ani barvieř nemá býti konšelem.

19. Nemají déle seděti

Item konšelé, kteříž na radě sedie, nemají déle seděti nežli rok jeden; a na tom konšelství tento řád má býti, že ižádný konšel nemá v krčmách na řádiech sedati; pakli by se který konšel buď to jako opil, tehdy nazajtřie nemá do rady jíti; a když ti konšelé jeden rok vysedie, tehdy mají počet učiniti obci starší.

20. O hodování konšelóv

Item ižádný konšel nemá na obecní groš hodovati ani kvasóv strojiti; pakli by byl v tom nalezen, má hrdlo ztratiti.

2 *ten úterý před svatým Blažejem:* datum nepřesné, protože r. 1310 padl svátek sv. Blažeje biskupa (3. února) na úterý – 3 *ot krále Jana...:* Jan Lucemburský, otec Karla IV., vládl v letech 1310-1346 – 6 *vysazeno* nadáno výsadami, povýšeno

8 *Item o konšelském ustavení* dále o ustanovení konšelů – 12 *dosedie svého roku* dokončí roční období svého úřadu – 18-19 *nikdiež jinde přísahy bráti než... ot jeho rady* nikde jinde skládati přísahu, přísahati než jeho rádcům – 20 *o dvořáciech* o lidech žijících u dvora n. o svobodných sedlácích – 21 *ižádný* žádný; *ležáky* zde ve významu: cizí kupecké služebníky, kteří jsou usídleni v městě a poškozují domácí obchod tím, že kupují a prodávají pro svého vzdáleného pána; *chová* přechovává, podporuje

24 *u poselstvie* v poselství, jako poslové – 25 *bez obecních přísežných* bez vědomí městské rady – 26 *vydáni* určeni – 27 *na šantroky dává anebo na lichvy* půjčuje na podezřelé zástavy a na lichvářské úroky – 30 *listy na zmatky* úpisy na zmatečná, neoprávněná pohnání před soud; *pro póhony* aby mohl pohánět, vymáhat žalobami – 31 *saditi* dosaditi (na úřad) – 34 *a jsa vinen* ač je vinen – 37 *když by obec na konšely sáhla s svú mocí* kdyby obec použila moci proti konšelům, tj. kdyby je stíhala

40-41 *kterýž by prvé v obci tři léta měl přísahu:* přijetí za měšťana bylo podmíněno složením přísahy do rukou purkmistra, teprve po třech letech se mohl měšťan stát konšelem – 41 *maje právo městské* jsa plnoprávným měšťanem – 43 *bez odpuštěnie* bez povolení – 44 *pakli by proti tomu učinil* pakli by se proti tomu provinil; *pod přísahú* s připomenutím jeho přísahy – 45 *vždy* pořád ještě, přece – 47 *přikázaním* na příkaz; *pánóm* konšelům – 49 *třetie* po třetí – 51 *sedí* má období zasedání, trvá

54 *ze zbožie* z majetku, jmění; *s městem trpí* platí veškeré poplatky městské, plní všecky povinnosti; *na zemi* na pozemcích, na venkově; *ponóckami* nočními hlídkami

58 *poručiti* svěřiti, odevzdati; *meškána* zanedbávána – 61 *očitého* zjevného, zjištěného – 62 *hudec, pištec* hudebníci: hráč na strunný nástroj a na píšťalu – 63 *lazebník* majitel lázně, holič; lazebnictví bylo považováno za málo počestné řemeslo; *barvieř* holič, ranhojič

67 *na tom konšelství* při tom konšelském úřadu – 68 *na řádiech sedati* dávat si zaznamenávat útratu (na dluh); *buď to jako* třeba – 69 *jeden rok vysedie* dokončí roční období svého úřadu; *počet učiniti* složiti účty – 70 *obci starší* starším, tj. městským hodnostářům nižšího stupně, než byli konšelé; sbor starších zastupoval na jednáních měšťanskou obec – 72 *na obecní groš* za obecní peníze; *kvasóv strojiti* připravovati, pořádati hostiny – 73 *v tom nalezen* při tom přistižen

ŽILINSKÁ KNIHA

Rychlé počeštění českých měst za husitské revoluce, které zavedlo do městských knih i do jiných úředních zápisů v široké míře češtinu, mělo brzy ohlas i na Slovensku, kde již v padesátých letech 15. století nacházíme vzácnou památku národní jazykové kultury – Žilinskou knihu. Její zápisy se vyznačují některými jazykovými i terminologickými odchylkami od běžné právnické češtiny a ukazují na slovenský původ písařů. Přitom však si zachovávají stylistickou jasnost a významovou přesnost, takže jsou svědectvím rozvité právní kultury národní i na Slovensku.

I

My, fojt Martinus i všetka rada města Žilinského, točíž Klos, Michal Prchala, Lelinský, Vrtek, Michal Hříčovský, Mikle Propheta, Ryš Hanuš, Matias Súkenník, Matis Švec, Poláčko Niklos, Mertlík, vyznávámy všem,

ktož toto písmo uzří aneb čtúce slyšeti budú, že jest přišel před nás Nicolaus Polák z jednéj strany a z druhéj strany cera jeho jménem Dorota s synem svým, jménem Martinem, kteřéhož jměla s prvním mužem, neboščíkem Demetřem, a na to sú přizvali k sebe pre lepšie svedomie dvú boženíkú, jménem Michala Prchalu a Matisa Ševca. Ti dva sú tak vyznali před námi, před plnú radú, že jakož jest Demeteř neboščík a Dorotea, žena jeho, meli sú na mlýnech na meských 50 zlatých. A to je nám svrchu psaným Michalovi Prchalovi a Matisovi Ševcovi svedomo, že jest Niklos Polák Dorotě, ceře svéj, a vnukovi svému Martinovi tých 50 zlatých odbyl a zaplatil. A to je nám svrchu psaným fojtovi a boženíkóm svedomo.

Acta sunt hec anno domini etc. 53°.

1 *fojt* rychtář; *všetka rada* celá rada – 3 *vyznávámy* prohlašujeme – 4 *toto písmo* tento zápis – 7 *k sebe pre lepšie svedomie* (sloven. *sebe, pre*) k sobě pro lepší svědectví; *dvú boženíkú* (sloven.) dva přísežné konšely – 8 *sú vyznali* vypověděli – 9 *meli sú* měli (zástavně zajištěno) – 10 *na meských* (sloven.) na městských; *svrchu psaným* nahoře uvedeným – 11 *svedomo* (sloven.) známo – 12 *jest tých 50 zlatých odbyl* těch 50 zlatých vyrovnal

14: Dáno toto léta páně atd. 53 (= 1453)

II

My, Martin fojt a měščené mesta Žilinského, točiž Kluoz, Poláček, Mertlík, Michal Prchala, Lelinský, Vrtek, Michal Hríčovský, Ryš, Propheta, Matej Súkeník, Matis Švec, známo činíme, že sú přistúpili před nás Vrtek a Lelinský i vyznali sú před námi, před plnú radú, tak řkúc: Přidálo se, že smy byli šli do Prievize na jarmerk a tu sú přišli před nás Michal Til z jednéj strany a z druhéj Michl Kramár, zet jeho. Tehda jest řekl Michl Til Michlovi Kramářovi, zetovi svému: Synu milý, teď tobě dávám rolú svú, kteřúž Stanislav drží mocú, že by jí dobýval v Rájci a za své večisté držal.

Scriptum Ziline feria tercia ipso die Circumcisionis domini anno domini etc. 54°.

1 *fojt a měščené* rychtář a měšťané; *mesta* (sloven.) města – 3 *známo činíme* oznamujeme – 4 *vyznali sú* vypověděli; *tak řkúc* tak mluvíce, hovoříce – 4-5 *přidálo se, že smy byli šli* přihodilo se, že jsme šli – 5 *do Prievize:* Prievidza, město na horní Nitře; *na jarmerk* na výroční trh – 7 *rolú svú* své pole – 8 *mocú* násilím, protiprávně; *že by jí dobýval* aby ses ho (pole) domáhal právním postupem; *v Rájci:* Rájec, městečko na jih od Žiliny; *za své večisté* (sloven.) jako svůj trvalý, stálý majetek

9-10: Psáno v Žilině v úterý právě v den Obřezání páně léta páně atd. 54 (= 1. ledna 1454)

PROKOP, PÍSAŘ NOVOMĚSTSKÝ
KANCELÁŘSKÁ RUKOVĚŤ

Rostoucí hospodářská síla měst a členitý právní život v nich si vyžadoval i vzdělaných městských úředníků, kteří by na základě dobrých znalostí práva dovedli spolehlivě a přesně písemně zachytit do úředních zápisů vše, co se dálo před radou i soudem. Protože městští písaři vycházeli většinou z university, kde získávali potřebné základní vzdělání, bylo i na universitě pro ně zařazeno speciální čtení, v kterém se seznamovali se základy vedení městských knih a vůbec s agendou městské kanceláře i s právním životem ve městech. Takové přednášky konal pro posluchače, kteří měli v úmyslu nastoupit zaměstnání v městské kanceláři, v roce 1452 písař Nového Města pražského Prokop, sám výtečný praktik, vyzbrojený i dobrými základy právní teorie (srov. zde na s. 104).

Jeho universitní čtení, v literární formě zvané *Praxis cancellariae (Kancelářská rukověť)*, je velmi názorně uspořádáno a obsahuje všechny základní vědomosti nutné pro nového písaře, od úvodního poučení o právu přes rozdělení a popis městských knih až po druhy zápisů v knihách a vzorce listů. Cenné je, že Prokop používal jako příkladů skutečných zápisů a listin; zachoval tak i množství důležitých historických dokumentů. Soustavnost i vnitřní členění látky ukazují na autora vysoce vzdělaného, který vytvořil v naší literatuře ojedinělé dílo o praxi městské kanceláře.

Pro naše ukázky (přeložené z latiny) jsou vybrána místa, kde se podává rozčlenění městských knih a popis jejich jednotlivých druhů.

Když byl skončen z milosti boží po řečnickém způsobu úvod, který byl podán jako základ tohoto umění, zbývá přikročit k stavbě podle ohlášení a podle toho, co bylo předesláno na počátku čtení. Vyprosiv si tedy nejprve pomoc boží, bez které není řádně založen žádný počátek, objasním praxi a běžnou agendu městské kanceláře, nakolik to přísluší k znalostem písaře; kterážto znalost má být u každého písaře obsažena netoliko v paměti, leč také i v písmě jako ve věrném obrazu podle slov veršovce: Slyšený ztrácí se hlas, napsané písmo trvá. Tu chci totiž naučit nového písaře, co mu sluší vědět a jak si vést, to jest, co má činit a čeho se varovat, co nejspíše činí písaře oblíbeným a vyhlášeným. Nadto chci objasnit počet městských knih s jejich formami a zápisy, podobně i vystupování písaře jak v úřadě, tak mimo něj na veřejnosti, jak tu níže bude vyloženo.

Co jest právo

Ale protože nejprve zamýšlíme mluvit o právu, budiž ukázáno, co jest právo ve smyslu obecném, protože dále bude podán výklad o právu ve smyslu zvláštním; právo je tedy umění spravedlnosti a dobra, to jest vědění, kterým se rozlišuje dobro od zla, spravedlnost od nespravedlnosti (Dekret Graciánův o právu a spravedlnosti v první knize).

Kolikeré jsou druhy práva

Druhy práva jsou dva, totiž právo přirozené a pozitivní. Přirozené právo je mezi všemi prvotní i časem i vážností. Pochází totiž od počátku rozumné bytosti a nemění se v čase, ale setrvává neměnné, a je úplné a dokonalé, ježto je vytvořeno od boha, který nezná nedokonalosti (Dekret Graciánův, distinkce 4, Ius naturale). Právo pozitivní je ustanovení lidské, nedokonalé a proměnlivé, a proto se ustavičně mění.

Kolika způsoby se definuje právo přirozené

Právo přirozené se chápe více způsoby, když totiž se označuje jako jakýsi řád či přirozené vnuknutí, podle něhož se z podobného tvoří podobné. Podle toho se nazývá právem přirozeným, kterému příroda naučila všechny tvory, jak stojí v Institucích (I – O právu přirozeném). Někdy se jako právo přirozené označuje to, co je dovolené a schválené, nezakázané žádným ustanovením, jak praví Ambrož: „Vše je mi dovoleno podle práva přírody, není-li to zakázáno dekretem nebo zákonem.“ Jindy to, co je obsaženo v zákoně a evangeliu, poněvadž je vytvořeno svrchovanou přírodou nebo napodobuje přirozenou spravedlnost, která přikazuje každému činit to, co chce, aby se dálo jemu (Dekret Graciánův v distinkci první, Humanum). Jindy se jako právo přirozené označuje schopnost rozlišovat mezi dobrem a zlem s odsouzením jednoho a schválením druhého a podle tohoto mínění jest totéž, co svobodná vůle.

V čem je užitečnost práva

Užitečnost práva znamená žít spravedlivě, nečinit jinému příkoří, poskytovat každému, což jeho jest, jak je předepsáno v Institucích (O spravedlnosti a právu). – Co je účelem práva? Vytvářet lidi dobré a znalé nejen strachem před tresty, nýbrž též nadějí na odměny. A o tom již dosti.

Jak si má vést nový písař

Nejprve tedy si má nový písař vyšetřit, jakým právem se spravuje ono město, v němž je písařem, ježto sám má být jako oko města; neboť základem k řízení města je znalost městského práva. Proto je třeba vědět, že zde míním mluvit o právu podle obyčeje království Českého, a ne podle toho, co mluví právníci – znalci práv císařských a kánonů...

Následuje výklad o počtu knih městských

Počet knih městských může být odvozen z trojího dobra, totiž z počestnosti, užitečnosti a spravedlnosti. Ačkoli totiž přesný počet městských knih nemůže být stanoven, protože ve městech královských bývá více knih, ve městech pak a městečkách pánů, arcibiskupa, opatů, abatyší, proboštů a řeholníků méně, přece rozdělení knih městských se může řídit ohledem na trojí dobro, jak bylo řečeno. Některé totiž městské knihy se zřizují k dobru počestnosti, jako kniha příruční, pamětní čili autentická a kniha počtů. Některé se zřizují k dobru užitečnosti, jako rejstříky pozemků, daní, úroků a osob; některé pak k spravedlnosti jako kniha soudní, kniha ortelů a psanců.

Co je kniha příruční

Knihou příruční neboli manuálem – oběma názvy bez rozdílu – se nazývá taková, v které se zaznamenává bez rozlišování to, co se projednává před konšely. A takový manuál může obsahovat předběžně akta všech městských knih.

Následuje výklad o knize pamětní čili autentické

Jakkoli se všechny knihy městské zřizují pro uchování paměti, přece tato kniha se nazývá pamětní již podle jména; v ní se v zásadě zapisují pro trvalou paměť všelijaké záležitosti projednávané před konšely. Nazývá se také ve stejném významu autentická, protože zápisy v této knize mají účinnější platnost než v jiných knihách. A to jest třeba zase rozeznávat podle formy a podmínky zápisu obsaženého v této knize; o tom se mluví proto, že tato kniha obsahuje některé zápisy bezpodmínečné, jiné pak doložené podmínkou. Bezpodmínečné mají trvalou platnost, podmíněné pak omezenou podle trvalých podmínek.

O knize počtů

Tato kniha podřízená počestnosti se nazývá kniha počtů a je to ta, v které dvanáct přísežných konšelů, po řadě každý zastávaje svůj úřad po jeden měsíc, podává počet z příjmů a vydání...

Následuje výklad o knihách čili registrech, které jsou podřízeny dobru užitečnosti

Počet pak městských knih, které se zřizují k dobru užitečnosti, byl podán nahoře; mezi nimi první kniha se nazývá rejstřík pozemků, v kterém se

zapisují pozemky, jako pole, domy, vinice, chmelnice, lesy a také vsi náležející k městu. A účelem knihy je, aby věděli úředníci, kolik má platit kterákoli osoba a obyvatel města nebo vsi, když se ukládá daň čili berně. Tato kniha neboli rejstřík pozemků je v různých městech uspořádán různě, neboť přihlíží toliko k samotnému městu s jeho předměstím; vesnice se pak rozdělují zvlášť podle rozdělení domů nebo lánů. V některých však městech se upravuje kniha pozemková podle pořadí abecedy, v jiných pak se rozděluje podle městských čtvrtí nebo podle částí. Pro nového písaře je ovšem lépe, je-li označena podle abecedy.

O rejstříku daní, který se řídí vzorem knihy pozemkové

Právě zmíněná kniha pozemková tedy slouží téměř jako vzor pro rejstřík daní a úroků; ze samé knihy pozemkové, v které je obsažena veškerá městská podstata, vypisuje se rejstřík daní, který se tak zakládá.

O knize úroků

Kniha úroků, stejně jako daní, se odvozuje z knihy pozemkové, totiž tak, že kniha pozemková, jež se týká města a vsí k němu patřících, obsahuje, kolik od starodávna který pozemek o sobě měl platit, tolik i nyní má platit bez zvýšení, a proto o určených úrocích mají být odevzdána privilegia králů, knížat a pánů. A tak má kniha pozemková původ v udělených privilegiích; kniha úroků se pak řídí knihou pozemkovou. Tedy tento rejstřík úroků, stejně jako berní, je sestaven v některých obcích podle abecedního pořadí, v jiných pak podle městských čtvrtí, podle obyčeje odedávna zachovávaného.

O knize osob

Knížka osob se v některých městech vede, v jiných nikoli. Tak se nazývá kniha, do které se zapisují do svazku obce a účastenství na ní jména těch, kteří dostávají občanství buď z přízně, nebo na ně mají nárok. Tuto knihu obvykle mívají zejména ve velkých městech.

Následuje třetí řada knih pro dobro spravedlnosti

Třetí řada městských knih, které se zřizují k dobru spravedlnosti, obsahuje níže psané knihy, totiž knihy soudní, knihy ortelů a knihu psanců.

115 Kniha soudní se tak nejmenuje podle souzení, tedy proto, že v ní je zapisována forma soudu, totiž půhon, libellus, litiskontestace a podobné, ale proto se jí říká soudní, protože v ní jsou obsaženy některé záležitosti soukromé, které nemohou být uzavřeny jinde, leč na soudě, jako je prodej, vzdání se práva, uvedení v držbu čili zvod, veřejné vyhlášení prodeje či postoupení 120 nebo exekučního prodeje zástav, jak je v lidové řeči nazýváno *základu okázanie*, a nabytí, jejichž formy jsou uvedeny dále.

O knize ortelů

Knihou ortelů se nazývá ta, do které se zapisují na věčnou paměť ortele vydané od konšelů mezi stranami a přijaté a schválené od obou stran. 125 Tato kniha se vede velmi zřídka kromě těch měst, v nichž je základ práva, od nichž se nepřipouští odvolání výše. A proč se nevede, to je odůvodněno tím, že může být podáno odvolání z ortelu konšelů nižšího práva k vyššímu právu, jednak proto, že se může ortel změnit na základě uvedení drobné skutečnosti, jednak proto, že to není obecný obyčej, jednak také proto, že 130 ortely jsou svěřovány knize příruční a autentické, jsou-li v některých městech psány.

O knize psanců

Knihou psanců či trestní se nazývá ta, do které se zaznamenávají těžší zločinci, kteří jsou hodni smrti. Pro ni budiž první pravidlo: nikdo není psán 135 do trestní knihy, leč ten, kdo je podle zákona odsouzen jako hodný smrti. Z toho je zjevné, že osoby, které se provinily lehčím trestným činem, pokud se nad nimi nevynáší rozsudek smrti, nemají být psány, protože psáti znamená odsoudit člověka jako hodného smrti. Druhé pravidlo: Je-li chycen psanec, nemá být vyslýchán jedině podle psaní, ale je mu dána možnost 140 k obhajobě a k očistě. Třetí pravidlo: Psaný pro výpověď tří nebo více osob propadlých smrti nemá místo k obhajobě, ale může být vyslýchán a potrestán podle závažnosti viny. Čtvrté pravidlo: Jestliže byl někdo psán od jedné osoby, ale zápis byl vzat zpět od jiné osoby nebo od více osob, poněvadž ho oznámil nespravedlivě, zápis má být přeškrtán a zrušen.

7 *Slyšený ztrácí se hlas...:* rčení neklasického původu – 17: Friedb. 1,1 – 24: správně má být dist. 1 c. 7 (Friedb. 1,2) – 30 *v Institucích:* v příručce římského práva (I, 1.2) – 34 *v zákoně a evangeliu:* ve Starém a Novém zákoně – 46 *jakým právem:* města v Čechách se řídila rozličnými právními pravidly, např. severočeská města většinou saským (magdeburským) městským právem, jiná norimberským; v 14. století vznikaly souhrny domácího práva, např. pražské a brněnské; od středověku pronikalo do českého právního života právo římské a kanonické – 50 *práv císařských a ká-*

nonů: práva římského i církevního – 54 *ve městech královských...:* míněna města poddaná přímo králi a vrchnostenská, poddaná příslušníkům šlechty nebo církevním hodnostářům a institucím – 97 *úroků:* povinných pravidelných dávek – 114 *ortelů* rozsudků, soudních nálezů – 116 *půhon:* předvolání před soud; *libellus:* písemná žaloba; *litiskontestace:* zahájení sporu prohlášením žalované strany, že od mítá žalobcův nárok – 119 *zvod:* část starého exekučního řízení na nemovitosti – 120 *základu okázanie* česky v lat. textu – 139 *jedině podle psaní* jen na základě prohlášení za psance

HORNÍ PRÁVO

Poslední Přemyslovci děkovali za velmocenské postavení svého státu v neposlední řadě i českému stříbru. Kutnohorské doly dávaly nepřeberné množství stříbrné rudy, která se v královské mincovně měnila v pevnou a mezinárodně ochotně přijímanou měnu – pražské groše.

Mohutný rozmach hornictví v druhé polovině 13. století vyvolal potřebu nové úpravy horního práva. Stalo se tak velkým zákonodárným činem krále Václava II. kolem r. 1300 – slavným horním zákoníkem *Ius regale montanorum (Královské horní právo)*, který nejen upravoval veškeré jednání s osobami činnými při dolování jakož i jednání o propůjčkách horních a provozu dolů, ale ve své 4. knize stanovil také přesná pravidla o soudnictví v horních věcech.

Horní zákoník krále Václava II. se stal důležitým mezníkem nejen v horním právu, nýbrž ve vývoji českého práva vůbec, neboť v něm byl uplatněn proces podle práva římského a církevního, který nahradil těžkopádnější procesní pravidla domácí a stal se tak zřetelným dokladem postupného pronikání kultury římského a kanonického práva do našich zemí.

Ještě ve 14. století byl Václavův zákoník přeložen pro potřebu německých podnikatelů v hornictví do němčiny. Počeštění měst za husitské revoluce, mezi nimiž byla na předním místě svou velikostí i důležitostí své průmyslové produkce Kutná Hora, vyvolalo potřebu přetlumočení zákoníku i do češtiny. Dodnes lze sledovat v různých kodexech různé varianty překladu, který od prvotní podoby značně závislé na latinské předloze byl zdokonalován, přepracováván a doplňován až do velmi vybroušené formy českého znění.

Naše ukázka, která zahrnuje závěr 1. knihy o osobách a počátek 4. knihy o soudním řízení, je přejata z nejstarší dosud známé varianty překladu, kde se sice ukazují ještě stylistické neobratnosti nepříliš zkušeného překladatele závislého na latině, avšak projevuje se již i přesné užívání technické a právní terminologie.

PRÁVA KRÁLOVSKÁ HORNÍKUOV

PRVNÍ KNIHA

Kapitola 13 – O rozdělitelích rudy

(1) Jestiť pak úřad rozděliteluov zdvíhanie času všicku rudu v jednu nebo v mnohé hromady snesenú v slušné diely rozděliti. (2) Najprvé přede všemi otložiece urbuře diel osmý, druhé devátý diel kovářský, třetie šest-